

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-19>

УДК 331.104:331.5

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ВІЙНИ

PRESERVATION OF HUMAN POTENTIAL IN THE CONDITIONS OF WAR

Самборська Оксана Юрїївна

кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1911-9138>

Воскобійник Соломія Ярославівна

кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3182-1632>

Шевченко Дмитро Валерійович

аспірант,
Хмельницький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9087-1640>

Samborska Oksana

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Voskobiinyk Solomiia Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies of Lviv**Shevchenko Dmytro**

Khmelnyskyi National University

Російсько-українська війна 2014–2023 років завдала глибокого удару по людському потенціалу України. У цьому контексті збереження та примноження людського потенціалу стало критично важливим питанням для розвитку країни. Метою цього дослідження є аналіз поточного стану людського потенціалу в Україні та визначення шляхів його збереження і розвитку в умовах триваючої війни. Для досягнення поставленої мети дослідження спиралося на якісний підхід, використовуючи огляд відповідної літератури, включаючи роботи українських та зарубіжних науковців, а також офіційні звіти та статистичні дані. У дослідженні також були використані інтерв'ю з експертами у сфері людського потенціалу та соціального розвитку. Результати дослідження демонструють, що військові дії, які тривають зараз, спричинили значний тиск на людський потенціал країни. Війна призвела до великої кількості людських жертв, що спричинило втрату кваліфікованої робочої сили та потенційних талантів. Переміщення людей із зони конфлікту також порушило соціальні та сімейні структури, що призвело до психологічних та соціальних проблем. Крім того, конфлікт негативно вплинув на систему освіти: школи та університети були змушені закритися, що призвело до втрати знань і навичок. Практичне значення цього дослідження полягає в тому, що воно містить рекомендації для політиків та зацікавлених сторін в Україні щодо дій, спрямованих на збереження та посилення людського потенціалу в умовах війни, що триває. Таким чином, Україна зможе подолати виклики, пов'язані з війною, і стати сильнішим і стійкішим суспільством, здатним досягти сталого розвитку та економічного зростання.

Ключові слова: людський потенціал, війна, соціальне забезпечення.

The Russian-Ukrainian war of 2014–2023 dealt a deep blow to the human potential of Ukraine. In this context, preserving and enhancing human potential has become a critical issue for the country's development. The purpose of this study is to analyze the current state of human potential in Ukraine and to identify ways to preserve and de-

velop it in the context of the ongoing conflict. To achieve this goal, the study was based on a qualitative approach, using a review of relevant literature, including works by Ukrainian and foreign scholars, as well as official reports and statistics. The study also used interviews with experts in the field of human potential and social development. The results of the study demonstrate that the ongoing hostilities have put significant pressure on the country's human potential. The hostilities have resulted in a large number of casualties, causing a loss of skilled labor and potential talent. The displacement of people from the conflict zone has also disrupted social and family structures, leading to psychological and social problems. In addition, the conflict has had a negative impact on the education system: schools and universities have been forced to close, resulting in a loss of knowledge and skills. Solving the mentioned problems requires the following measures: the involvement of foreign partners, donors, and international organizations in financing the accommodation of war victims in sanatorium-resort institutions of Ukraine, reconstruction and repair of housing; stimulation of employment and development of entrepreneurship among vulnerable categories of the population; support for orphans and children deprived of parental care; amendments to the legislation on the provision of social benefits and guarantees for military personnel; provision of a decent pension; social investment in an inclusive and barrier-free society. The practical implications of this study are that it provides recommendations for policy makers and stakeholders in Ukraine on actions to preserve and enhance human potential in the face of the ongoing conflict. In this way, Ukraine will be able to overcome the challenges of the war and become a stronger and more resilient society capable of achieving sustainable development and economic growth.

Keywords: human potential, war, social security.

Постановка проблеми. Під час війни збереження людського потенціалу стає важливим питанням, оскільки війна може мати серйозний вплив на фізичне, психічне та емоційне благополуччя окремих осіб і громад. Збитки, завдані війною, можуть призвести до втрати навичок, знань і здібностей, необхідних для відновлення і розвитку суспільства. Тому інвестиції у збереження людського потенціалу мають важливе значення для відновлення і розвитку суспільства під час і після війни.

Збереження людського потенціалу передбачає забезпечення доступу до охорони здоров'я, освіти та можливостей працевлаштування, а також підтримку зусиль з відновлення психічного здоров'я та подолання наслідків травм. Це може допомогти пом'якшити наслідки конфлікту та запобігти майбутнім конфліктам, зменшивши ризик бідності, нерівності та соціальних заворушень. Крім того, інвестуючи в освіту, професійну підготовку та можливості працевлаштування, люди можуть набути навичок і знань, необхідних для сприяння відновленню та розвитку своїх громад.

Повномасштабна війна вплинула на всі сфери життя українців. Не виключенням є сфера соціального забезпечення через те, що 50% всіх існуючих видатків спрямовується на оборону. Саме оборона та безпека країни є головним пріоритетом державного бюджету України на 2023 рік, який називають «бюджетом перемоги». Однак не менш важливим є соціальне забезпечення людей, які перебувають у вразливому становищі та потрапили в складні життєві обставини. З початком повномасштабної війни кількість таких людей невпинно зростає, що зумовлено втратою

житла, зростанням цін, безробіттям, зниженням заробітних плат та іншими негативними чинниками. В таких умовах держава докладає максимальні зусилля для підтримання соціальних виплат, допомог та пенсій, забезпечення надання соціальних послуг, надання підтримки внутрішньо переміщеним особам та іншим категоріям населення, постраждалим від війни. В перші дні повномасштабного вторгнення були внесені зміни до національного законодавства України щодо продовження отримання призначених раніше соціальних виплат та пільг. Завдяки цьому вразливі категорії населення не залишилися без державної допомоги в такий складний час. Український уряд налагодив ефективну взаємодію з міжнародними організаціями, які надають грошову допомогу постраждалим від війни громадянам. Попри війну запроваджено програму доплати людям, віком від 70 до 80 років. Крім того, з 1 грудня 2022 року збільшився прожитковий мінімум для пенсіонерів, які отримують найнижчі пенсії. Здійснюється низка заходів, спрямованих на забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб. Не дивлячись на активну роботу державних органів в сфері соціального забезпечення залишається ряд невирішених питань, які потребують детального розгляду та аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З праць багатьох вчених відомо, що проблема людського потенціалу була актуальною вже з античних часів і продовжує залишатись на передньому плані й досі. В середині XIX століття з цією проблемою зацікавились такі відомі науковці, як К. Маркс, В. Парето, Ф. Кене, У. Петті, А. Сміт та інші. Серед аспектів людського розвитку, які вивчають науковці,

можна виділити такі, як соціальний, інтелектуальний, культурний, психологічний та інші. Питання є також широко дослідженим серед вітчизняних науковців, зокрема варто виділити праці Самборської О. Ю. [18], Бортніка С. М. [19], Грішньої О.А. [20], Рябчук О. Ш. [21], які аналізували людський капітал як фактор економічного зростання, а також Кудин С. І., Федик М. В. [22; 23], які розглядали значення людського капіталу в умовах пандемічної нестабільності. Однак разом з цим, недостатньо висвітленим є питання збереження людського потенціалу в умовах війни.

Мета статі – розроблення ефективних шляхів збереження людського потенціалу в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людський потенціал – це сукупність здібностей, можливостей і ресурсів, якими володіють окремі особи, суспільство та держави для досягнення певної мети або вирішення проблеми [18]. Він охоплює як фізичні, так і ментальні характеристики, включаючи здоров'я, довголіття, знання, кваліфікацію, культурні та ціннісні орієнтації, психологічну компетентність. Поняття людського потенціалу можна розглядати з різних точок зору, включаючи загальнотеоретичну, соціально-економічну та соціологічну парадигми [19]. Загальнотеоретична перспектива акцентує увагу на соціальній сутності людини та її потенційних властивостях як факторі суспільного прогресу, тоді як соціально-економічна перспектива поєднує економічний та соціологічний підходи до оцінки процесів соціально-економічного розвитку людського потенціалу. Субстанційний підхід до людського потенціалу розглядає його як соціальну якісну характеристику суспільства, що відображає рівень суспільно-історичного та цивілізаційного розвитку. Тому розвиток людського потенціалу тісно пов'язаний з удосконаленням соціальних здібностей індивідів, системним розвитком суспільства, здатністю досягати цілей сталого суспільного розвитку [20].

Збереження людського потенціалу є надзвичайно важливим під час війни, оскільки воно безпосередньо пов'язане зі здатністю суспільства до відновлення та відбудови після завершення конфлікту. Війна може завдати значної шкоди фізичному, психічному та емоційному благополуччю людей і громад, а також порушити економічні, соціальні та політичні структури.

Під час війни підвищується ризик поранень, хвороб і травм, які можуть призвести

до довготривалих фізичних і психологічних ушкоджень. Крім того, переміщення, втрата майна, переривання процесу навчання та працевлаштування можуть вплинути на розвиток і використання людського потенціалу. Втрата людського потенціалу через смерть, поранення або переміщення також може мати значний вплив на здатність суспільства до відновлення після війни.

Тому збереження людського потенціалу під час війни передбачає забезпечення доступу до охорони здоров'я, освіти та можливостей працевлаштування. Це також підтримка психічного здоров'я та зусиль з подолання наслідків травм, а також забезпечення захисту основних прав людини. Зберігаючи людський потенціал, суспільство може підтримувати свою інтелектуальну, творчу та виробничу спроможність, яка необхідна для відновлення та розвитку після завершення конфлікту.

Більше того, інвестиції в людський потенціал під час війни також можуть допомогти пом'якшити наслідки конфлікту і запобігти майбутнім військовим конфліктам. Забезпечуючи доступ до освіти, професійної підготовки та можливостей працевлаштування, люди можуть набути навичок і знань, необхідних для сприяння відбудові та розвитку своїх громад. Це також може допомогти зменшити ризик бідності, нерівності та соціальних заворушень, які можуть сприяти виникненню конфліктів.

Сьогодні за збереження та відновлення людського потенціалу в Україні відповідають органи, які здійснюють діяльність в соціальній сфері. В умовах війни перед працівниками цих установ постали нові виклики, що ускладнили забезпечення соціальних виплат, надання соціальних послуг та допомог, виплату пенсій, підтримку внутрішньо переміщених осіб та інших категорій населення, які постраждали від війни. Такими викликами є:

– значні руйнування та пошкодження житлових будинків, що призвели до втрати житла значної частини населення України та збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО);

– значні руйнування та пошкодження будинків-інтернатів для дітей, громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, а також інших закладів, що забезпечують проживання та надання соціальних послуг дітям, повнолітнім особам, сім'ям з дітьми, інвалідам та іншим категоріям населення, які опинилися у складних життєвих обставинах або потребують спеціалізованого догляду;

- зростання безробіття та скорочення заробітних плат;
- мінімальна пенсія, яка не відповідає рівню інфляції, в зв'язку з чим купівельна спроможність пенсіонерів падає;
- збільшення кількості дітей-сиріт;
- збільшення кількості інвалідів;
- забезпечення соціальних виплат на деокупованих територіях та територіях, які залишаються під окупацією;
- забезпечення соціальних виплат та соціальних гарантій військовослужбовцям та їхнім родинам.

Розглянемо виклики, з якими зіткнулись державні органи в сфері соціального забезпечення, більш детально.

Згідно з оцінками експертів аналітичного центру KSE, станом на кінець 2022 року пошкоджено або повністю зруйновано 149,3 тис приватних житлових, багатоквартирних будинків та гуртожитків [1]. Кожного дня ці показники зростають. Відповідно, збільшується кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які потребують підтримки держави. Станом на початок лютого Україні зареєстровано 4,8 млн ВПО. Однак реальна кількість ВПО досягає 7 млн осіб [2].

Окрім цього, пошкоджено, зруйновано або захоплено 31 інтернат та 44 соціальні центри. В зв'язку з цим, особливо гостро стоїть проблема евакуації та розселення дітей, громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, які перебували в таких закладах.

В зв'язку зі зростанням безробіття та скороченням заробітних плат збільшується кількість збіднілого населення в Україні. Згідно з прогнозами Національного банку України, в 2023 році рівень безробіття сягне 26,1%

(рис. 1) [3].

Згідно з прогнозами Світового Банку, найближчим часом 59% українців опиняться за межею бідності [4]. Цьому сприятиме скорочення розміру допомоги з безробіття та скорочення терміну таких виплат. З 2023 року максимальний розмір виплати з безробіття скоротився в 1,5 рази та дорівнює розміру однієї мінімальної зарплати, тобто 6700 грн. Мінімальний розмір виплат по безробіттю скоротився до 1000 грн замість 1800 грн. Отримувати виплати по безробіттю з 2023 року можна лише впродовж 90 днів [5].

Найскладніше переживають війну пенсіонери. 80% з них мають дохід, менший за поріг бідності. Межею бідності вважається дохід, менший 5,5 доларів на день на одну особу, що еквівалентно 6765 гривень на місяць. При цьому розмір мінімальної пенсії в Україні становить 2093 грн [6]. Навіть затверджене бюджетною декларацією зростання мінімальної пенсії до 2024 року не вирішує проблеми, адже порівняно з ростом загального рівня цін воно мізерне (рис. 2).

Серйозним викликом для держави стало збільшення кількості дітей-сиріт. Станом на 1 жовтня 2022 року без батьківського піклування залишилася 4 661 дитина. 250 дітей стали сиротами в зв'язку із загибеллю або зникненням батьків безвісти. Загалом, батьківського піклування потребують близько 70 тис дітей і їх кількість постійно зростає [8].

З початком війни зросла кількість інвалідів. Відповідно, загострилась проблема з забезпеченням реабілітації цієї категорії населення, зокрема, з наданням засобів для такої реабілітації. Не менш гостро стоїть проблема працевлаштування інвалідів. Крім того, на сьогоднішній день існує проблема забезпечення

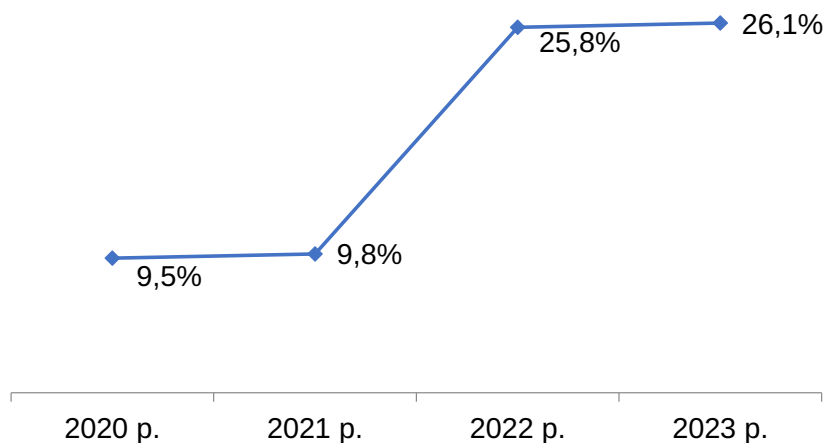

Рис. 1. Рівень безробіття в Україні у 2020–2023 рр., % [3]

Джерело: систематизовано авторами

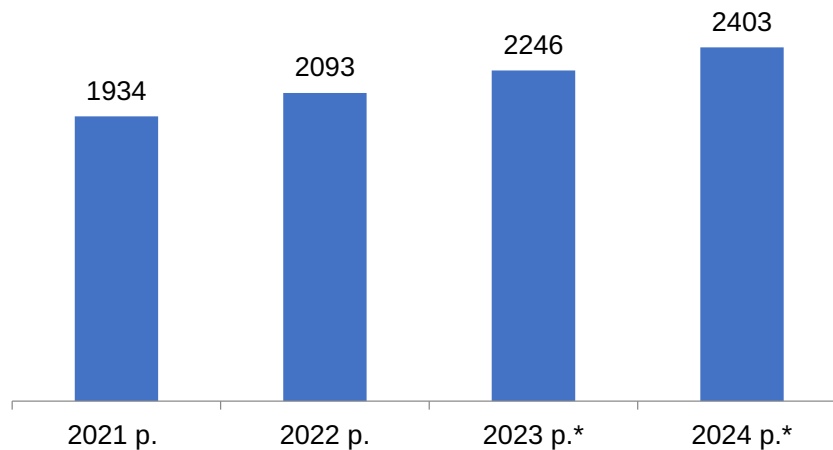

Рис. 2. Зростання мінімальної пенсії в Україні, грн [8]

Джерело: систематизовано авторами

житлом людей з інвалідністю з числа ВПО. Так, згідно з опитуванням, забезпечення житлом зі сторони держави є недостатнім. Більшість опитаних проживають у родичів, друзів та знайомих (42,5%). Значна частина людей з інвалідністю орендує житло або перебуває в транзитних центрах (рис. 3).

З початком війни мешканцям тимчасово окупованих територій були призупинені соціальні виплати (за виключенням людей, які отримували їх на банківські картки). Українці, які перебували на тимчасово окупованих територіях або в регіонах з активними бойовими діями, могли отримати такі виплати лише після звільнення територій або в підконтрольних Україні регіонах. Таким чином, без соціальних виплат залишилися тисячі пенсіонерів, інвалідів, багатодітних сімей, малозабезпечених осіб та інвалідів. Пізніше Кабінет Міністрів ухвалив Постанову, згідно з якою соціальні виплати мають виплачуватися через АТ «Укрпошта». Однак це не вирішило проблему, адже на окупованих територіях АТ «Укрпошта» перестала отримувати грошове підкріплення для забезпечення таких виплат. Грошей, отриманих від оплати комунальних послуг та грошових переказів, катастрофічно не вистачає. В зв'язку з цим, велика кількість відділень АТ «Укрпошта» припинили свою діяльність. Крім того, існувала значна загроза життю працівників та загроза пограбувань з боку російської армії [10].

Не менш гострим питанням залишається забезпечення соціальних гарантій військовослужбовцям та їх сім'ям. Часто у військовослужбовців виникають проблеми з присвоєнням статусу учасника бойових дій, нарахуванням та виплатою бойових, оформ-

ленням документів для нарахування таких виплат. У родичів загиблих військовослужбовців виникають проблеми з отриманням документів від підрозділів тощо.

Для подолання вищезазначених викликів та підтримання людського потенціалу в умовах війни держава здійснила низку заходів. Розглянемо їх більш детально.

1. Вирішення житлового питання для ВПО. 29 квітня 2022 року Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову «Про деякі заходи з формування фондів житла для ВПО». Згідно з Постановою, обов'язок щодо формування фонду житла для цієї категорії населення покладається на органи місцевого самоврядування [11]. ВПО можуть розраховувати на отримання такого житла та тимчасово користуватися ним на безоплатній основі. Варто відзначити затверджений Постановою Кабінету Міністрів Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення ВПО. Держава компенсує орендодавцю повну або часткову вартість житла для осіб, які втратили житло [12]. Однак розмір цієї компенсації настільки мізерний (30 гривень за особу), що орендодавці не зацікавлені в такій співпраці з державою.

ВПО надається допомога на проживання, завдяки якій вони можуть повністю або частково вирішити питання з житлом. Працездатна особа отримує допомогу близько 2 тис гривень, діти та люди з інвалідністю – 3 тис гривень щомісячно. Відповідно, сім'я з двох дорослих та двох дітей отримує в середньому 10 тис гривень. Окрім того, господарям, які приймають переселенців, повертаються кошти за комунальні послуги завдяки соціальній програмі «Прихисток» [13]. Варто

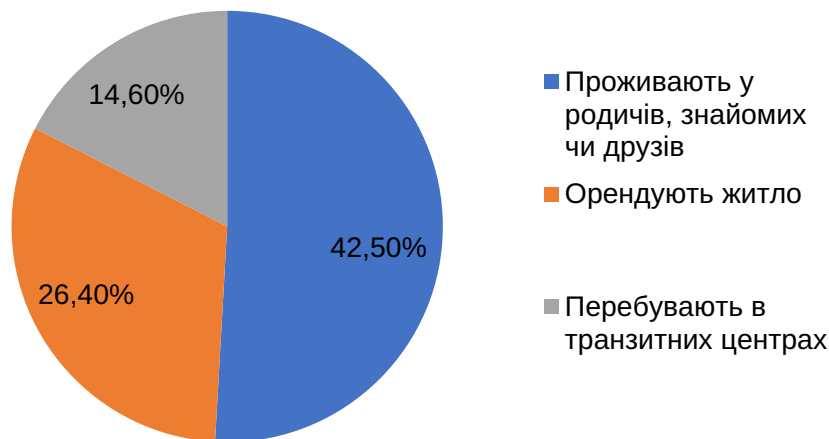

Рис. 3. Забезпечення житлом людей з інвалідністю під час війни, % [9]

Джерело: систематизовано автором

відзначити грошову допомогу від міжнародних організацій, яка надається ВПО. Такими організаціями є Міжнародний Комітет Червоного Хреста, ЮНІСЕФ, Агентство ООН у справах біженців, Всесвітня продовольча програма ООН, Міжнародна організація з міграції тощо [14].

2. Забезпечення соціальних виплат.

Метою забезпечення соціальних виплат пенсіонерам, інвалідам, багатодітним сім'ям, малозабезпеченим особам та інвалідам на тимчасово окупованих територіях і в регіонах, де тривають активні бойові дії розроблено механізм отримання таких виплат. Згідно з ним, пенсії та інші соціальні виплати зараховуються на рахунки в АТ «Ощадбанк» і зберігаються там до тих пір, поки людина отримає можливість забрати їх. Також кошти можна переспрямувати з банку у відділення Укрпошти. Якщо соціальна виплата не знімається впродовж шести місяців з моменту нарахування, вона перенаправляється в АТ КБ «ПриватБанк» з метою пошуку інших рахунків отримувача. Нарухування соціальних виплат на картки проводиться таким чином, як і перед війною [14].

3. Підтримка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Створено чат-бот «Дитина не сама», завдяки якому люди, які планують взяти в свою родину дитину чи хочуть стати патронатною сім'єю, можуть подати заявку та запросити додаткову інформацію. Завдяки спеціальним сервісам в «Дії» можна отримати інформацію щодо усиновлення, зібрати та подати необхідний для цього пакет документів та записатись на навчання.

4. Підвищення добробуту пенсіонерів.

В жовтні 2022 року запроваджено наступний етап програми про доплату людям, віком більше 70, 75 та 80 років. З 1 грудня 2022 року збільшився прожитковий мінімум для пенсіонерів, які отримують найнижчі пенсії. Завдяки цьому їм будуть перераховані пенсійні кошти з урахуванням повного індексу інфляції.

5. Підтримка інвалідів.

На час війни була спрощена процедура встановлення та продовження інвалідності. Зокрема, не потрібно проходити повторний огляд, щоб підтвердити свою інвалідність. Як діти, так і дорослі особи з інвалідністю продовжують отримувати всі соціальні виплати, пільги, послуги з реабілітації тощо.

6. Забезпечення працевлаштування осіб з інвалідністю.

Нещодавно представлено законопроект, який змінює підходи держави до працевлаштування інвалідів. Зокрема, пропонується перехід від системи штрафів та покарань роботодавців, яка виявилася неефективною, до системи заохочень. Замість штрафів за невиконаний норматив працевлаштування планується запровадження сплати цільового внеску. Окрім цього, пропонується розширити перелік підприємств, які можуть користуватися фінансовою підтримкою з метою забезпечення роботою осіб з інвалідністю, створення спецфонду для підтримки працевлаштування таких осіб шляхом накопичення внесків роботодавців [15].

7. Підтримка військовослужбовців та їх сімей.

Державою гарантується матеріальне (продовольче, речове) та грошове забезпечення. В умовах воєнного стану військовослужбовці можуть розраховувати на додат-

кову винагороду в розмірі 30 тис гривень на місяць. Розмір такої винагороди збільшується до 100 тис гривень в разі, якщо військовослужбовець бере участь у бойових діях безпосередньо в районах здійснення таких дій. Після звільнення відповідно до рішення про демобілізацію військовослужбовець отримує одноразову грошову допомогу розміром від 4 до 25% місячного грошового забезпечення. В разі загибелі військовослужбовця його сім'я отримує одноразову грошову допомогу розміром 15 млн гривень [16].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок про активну роботу державних органів в соціальній сфері, спрямовану на підтримку людського потенціалу в умовах війни. Разом з тим, зазначених заходів недостатньо для вирішення проблем, з якими зіткнулася сфера соціального забезпечення в умовах повномасштабного вторгнення. Для покращення соціального забезпечення населення під час війни та післявоєнного періоду пропонується:

- залучення іноземних партнерів, донорів, міжнародних організацій до фінансування проживання постраждалих від війни у санаторно-курортних закладах України. Мова йде про фінансування проживання найбільш вразливих категорій населення: інвалідів, осіб літнього віку тощо. Таке фінансування забезпечило б проживання, харчування та лікування осіб, які його потребують. Крім того, підтримка іноземних партнерів підтримала б санаторно-курортні заклади та сприяла збереженню робочих місць для персоналу;

- залучення іноземних партнерів, донорів, міжнародних організацій до реконструкції та ремонту житла, пошкодженого та зруйнованого внаслідок воєнних дій;

- стимулювання зайнятості та розвиток підприємництва серед вразливих категорій населення та внутрішньо переміщених осіб;

- підтримка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, активний пошук родин для них. З цією метою необхідно ратифікувати Гаазьку конвенцію про захист дітей, запровадити в Україні ювенальні суди для вирішення справ про усиновлення, збільшити кількість опікунських центрів для підтримки родин, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розвивати сімейні форми виховання для дітей [17];

- зміни в законодавстві щодо забезпечення соціальних виплат та соціальних гарантій для військовослужбовців;

- післявоєнна адаптація військових, яка потребує створення відповідної системи законодавства. Зокрема, вже сьогодні обговорюється можливість конвертації низки соціальних послуг у грошову виплату;

- забезпечення гідної пенсії, яка складатиметься з мінімального гарантованого пенсійного доходу та накопичувальної пенсії;

- соціальні інвестиції в інклюзивне та безбар'єрне суспільство та рівні можливості. Будь-які рішення щодо об'єктів, послуг, робіт, товарів та інформації мають прийматися з урахуванням європейських норм та стандартів доступності, а також з урахуванням принципів безбар'єрності.

Висновки. Повномасштабна війна стала величезним викликом для населення України. Психологічна, матеріальна та фізична шкода, завдана війною, вплинула на життя кожного громадянина, що негативно вплинуло на людський потенціал. Особливо страждають люди, які перебувають у складних життєвих обставинах, не можуть потурбуватися про себе, втратили житло, роботу, здоров'я тощо. В зв'язку з цим основним завданням держави є підтримка таких людей, а саме, забезпечення своєчасного надання соціальних виплат, соціальних послуг та допомог, передбачених діючим законодавством. Під час війни збереження людського потенціалу ускладнює низка проблем, до яких можна віднести: значні руйнування й пошкодження житлових будинків, будинків-інтернатів та інших спеціалізованих закладів; зростання безробіття та скорочення заробітних плат; низькі пенсії; збільшення кількості дітей-сиріт; збільшення кількості інвалідів; неможливість забезпечення соціальних виплат на окупованих територіях; проблематичне оформлення документів на отримання соціальних виплат військовослужбовцями та їхніми родинами. Вирішення зазначених проблем потребує таких заходів: залучення іноземних партнерів, донорів, міжнародних організацій до фінансування проживання постраждалих від війни у санаторно-курортних закладах України, реконструкції та ремонту житла; стимулювання зайнятості та розвиток підприємництва серед вразливих категорій населення; підтримка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; внесення змін в законодавство щодо забезпечення соціальних виплат та гарантій для військовослужбовців; забезпечення гідної пенсії; соціальні інвестиції у інклюзивне та безбар'єрне суспільство.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів державними органами, які здійснюють діяльність в сфері соціального забезпечення для збереження людського потенціалу в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, зростає до майже \$138 млрд. KSE. 2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zroslo-do-mayzhe-138-mlrd>.
2. У Мінінтеррації розповіли, скільки в Україні зареєстровано переселенців. *Слово і Діло*. 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/07/novyna/suspilstvo/minreintehracziyi-rozpovily-skilky-ukrayini-zareyestrovano-vnutrishno-peremishhenyх-osib>.
3. НБУ: рівень безробіття в 2023 році буде 26,1%, реальна зарплата зростає на 3,3%. Finbalance. 2023. URL: <https://finbalance.com.ua/news/nbu-riven-bezrobittya-v-2023-rotsi-bude-261-realna-zarplata-zroste-na-33>.
4. Зубожіння на порозі: 60% українців опиняться за межею бідності. РадіоТрек. 2023. URL: https://radiotrek.rv.ua/news/galopuyucha-bidnist-na-porozi.-60-ukrayinciv-opinyatsya-za-mezheyu-bidnosti_299398.html.
5. В Україні у півтора рази скоротили розмір допомоги з безробіття: на скільки тепер можна розраховувати. Патріоти України. 2023. URL: <https://patrioty.org.ua/society/v-ukraini-u-pivtora-razy-skorotyly-rozmir-dopomohy-z-bezrobittia-na-skilky-teper-mozhna-rozrakhovuvaty-454860.html>.
6. Індексція пенсій українців у березні 2023 року: то 5%, чи 20%? Укрінформ. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3651972-indeksacia-pensij-ukrayinciv-u-berezni-2023-roku-to-5-ci-20.html>.
7. Богданова Л. День людей похилого віку: історія пенсійних виплат і як вони зміняться. Факти. 2021. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20211001-den-lyudej-pohylogo-viku-istoriya-pensijnyh-vyplat-i-yak-vony-zminyatsya>.
8. Матвіїшина Г. З початку війни понад 4 тисячі дітей залишилися без батьків. Суспільне новини. 2023. URL: <https://suspilne.media/357536-z-pocatku-vijni-ponad-4-tisaci-ditej-zalisilisa-bez-batkiv-minsocpolitiki-rozpovilo-pro-pricini-i-poradok-usinovlenna>.
9. Аналітичний звіт за результатами опитування щодо доступу людей з інвалідністю до різних видів допомоги, послуг за їхнім постійним місцем проживання під час воєнного стану. Київ : «Національна асамблея людей з інвалідністю України», 2022. 7 с.
10. Із 1 серпня АТ Укрпошта припинило роботу своїх відділень на непідконтрольних Україні територіях. Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3541531-ukrpost-a-pripinila-robotu-na-okupovanih-teritoriah.html>.
11. Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: Постанова КМУ від 29 квітня 2022 р. № 495. Zakon.rada.gov.ua. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF#Text>.
12. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб: Постанова КМУ від 19 березня 2022 р. N 333. Liga 360. 2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp220333>.
13. Оксана Жолнович: Соціальні виплати гарантовані, незважаючи на війну. Кореспондент. 2022. URL: <https://ua.korrespondent.net/interview/4543575-oksana-zholnovych-sotsialni-vyplaty-harantovani-nezvazh-uichy-na-viinu>.
14. Пенсії та виплати. Як отримати гроші тим, хто знаходиться в окупації. NV Бізнес. 2022. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/viy-na-v-ukrayini-yak-v-okupacii-otrimati-pensiji-novini-ukrayini-50263035.html>.
15. Оксана Жолнович представила законопроект, який змінює систему працевлаштування осіб з інвалідністю. КМУ. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/oksana-zholnovich-predstavila-zakonoproekt-yakij-zmnyuye-sistemu-pracelvashtuvannya-osib-z-invalidnistyu>.
16. Ткаченко В. Права та обов'язки мобілізованих: експерт розповів, що передбачено у 2023 році. Факти. 2023. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230203-prava-ta-obovyazky-mobilizovanyh-ekspert-rozpoviv-shho-peredbacheno-u-2023-roczі>.
17. Ломоносова Н. Соціальний захист у повоєнній Україні. Україні: час змінювати підходи. Cedos. 2022. URL: <https://cedos.org.ua/soczialnyj-zahyst-u-povoyennij-ukrayini-chas-zmnyuvaty-pidhody>.
18. Самборська О. Ю. Людський капітал як фактор економічного зростання України. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С 64–72.

19. Бортнік С. М. Активізація людського потенціалу в умовах глобалізації економіки. *Економічний форум*. 2012. № 3. С. 453–458.
20. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2001. 254 с.
21. Рябчук О. Г., Гожуловський С. С. Особливості розвитку людського капіталу як основного фактора зростання економіки України. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. Вип. 4. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.4.2020.182-192>.
22. Федик М. В. Про особливості ринку праці України в умовах воєнного стану. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2023. Випуск 63. С. 243–255. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.63.0.6319>.
23. Кудин С. І., Федик М. В., Фурман Д. Г. Управління людським капіталом в умовах пандемічної нестабільності. *Наукові перспективи*. 2022. № 4(22). С. 194–207. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)-194-207](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)-194-207).

REFERENCES:

1. Zahalna suma pryamykh zbytkiv, zavdana infrastrukturi Ukrainy cherez viynu, zrosla do mayzhe \$138 mlrd (2023) [The total amount of direct damage caused to the infrastructure of Ukraine due to the war has increased to almost \$138 billion KSE]. Available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zrosla-do-mayzhe-138-mlrd>. [in Ukrainian]
2. U Minintehratsiyi rozpovily, skilky v Ukraini zareyestrovano pereselentsiv. Slovo i Dilo (2023) [The Ministry of Integration told how many displaced people are registered in Ukraine]. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/07/novyna/suspilstvo/minintehratsiyi-rozpovily-skilky-ukrayini-zareyestrovano-vnutrishno-peremishhenykh-osib>. [in Ukrainian]
3. NBU: riven bezrobittya v 2023 rotsi bude 26,1%, realna zarplata zroste na 3,3% (2023) [NBU: the unemployment rate in 2023 will be 26.1%, the real salary will increase by 3.3%]. Available at: <https://finbalance.com.ua/news/nbu-riven-bezrobittya-v-2023-rotsi-bude-261-realna-zarplata-zroste-na-33>. [in Ukrainian]
4. Zubozhinnya na porozi: 60% ukrayintsiv opynyatsya za mezheyu bidnosti (2023) [Impoverishment on the threshold: 60% of Ukrainians will find themselves below the poverty line]. Available at: https://radiotrek.rv.ua/news/galopuyucha-bidnist-na-porozi.-60-ukrayinciv-opynyatsya-za-mezheyu-bidnosti_299398.html. [in Ukrainian]
5. V Ukraini u pivtora razy skorotyly rozmir dopomohy z bezrobittya: na skilky teper mozhna rozrakhovuvaty (2023) [In Ukraine, the amount of unemployment benefits was reduced by one and a half times: how much can you count on now]. Available at: <https://patrioty.org.ua/society/v-ukraini-u-pivtora-razy-skorotyly-rozmir-dopomohy-z-bezrobittia-na-skilky-teper-mozhna-rozrakhovuvaty-454860.html>. [in Ukrainian]
6. Indeksatsiya pensiy ukrayintsiv u berezni 2023 roku: to 5%, chy 20%? Ukrinform (2023) [Indexation of pensions of Ukrainians in March 2023: 5% or 20%?]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3651972-indeksacia-pensij-ukrainciv-u-berezni-2023-roku-to-5-ci-20.html>. [in Ukrainian]
7. Bohdanova, L. (2021). Den lyudey pokhyloho viku: istoriya pensinykh vyplat i yak vony zminyatsya (2021) [Day of the elderly: the history of pension payments and how they will change]. Available at: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20211001-den-lyudej-pohylogo-viku-istoriya-pensijnyh-vyplat-i-yak-vony-zminyatsya>. [in Ukrainian]
8. Matviyishyna, H. (2023). Z pochatku viyny ponad 4 tysyachi ditey zalyshylysia bez batkiv. (2023). [Since the beginning of the war, more than 4,000 children have been left without parents]. Available at: <https://suspilne.media/357536-z-pochatku-vijni-ponad-4-tisaci-ditej-zalisilisa-bez-batkiv-minsocpolitiki-rozpovilo-pro-pricini-i-poradok-usinovlenna>.
9. Analychnyy zvit za rezultatamy opytuvannya shchodo dostupu lyudey z invalidnistyu do riznykh vydiv dopomohy, posluh za yikhnim postiynym mistsem prozhyvannya pid chas voyennoho stanu (2022) [Analytical report based on the results of a survey on the access of people with disabilities to various types of assistance and services according to their permanent place of residence during martial law]. «Natsionalna asambleya lyudey z invalidnistyu Ukrainy». 7. [in Ukrainian]
10. Iz 1 serpnya AT Ukrposhta prypynylo robotu svoiykh viddilen na nepidkontrolnykh Ukraini terytoriyakh (2022) [Since August 1, JSC Ukrposhta has stopped the work of its branches in territories not controlled by Ukraine]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3541531-ukrpostea-pripinila-robotu-na-okupovanih-teritoriah.html>. [in Ukrainian]
11. Deyaki zakhody z formuvannya fondiv zhytla, pryznachenooho dlya tymchasovoho prozhyvannya vnutrishno peremishchenykh osib: Postanova KМУ vid 29 kvitnya 2022 r. № 495 (2022) [Some measures for the formation of

housing funds intended for temporary residence of internally displaced persons: Decree of the CMU of April 29, 2022 № 495]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian]

12. Pro zatverdzhennya Poryadku kompensatsiyi vytrat za tymchasove rozmishchennya (perebuvannya) vnutrishno peremishchenykh osib: Postanova KМУ vid 19 bereznia 2022 r. № 333 (2022) [On approval of the Procedure for compensation of expenses for temporary accommodation (stay) of internally displaced persons: Decree of the CMU of March 19, 2022 № 333]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/kp220333>. [in Ukrainian]

13. Oksana Zholnovych: Sotsialni vyplaty harantovani, nezvazhayuchy na viynu (2022) [Oksana Zholnovich: Social benefits are guaranteed, despite the war]. Available at: <https://ua.korrespondent.net/interview/4543575-ok-sana-zholnovych-sotsialni-vyplaty-harantovani-nezvazhauichy-na-viynu>. [in Ukrainian]

14. Pensiyi ta vyplaty. Yak otrymaty hroshi tym, khto znakhodytsya v okupatsiyi (2022) [Pensions and benefits. How to get money to those who are under occupation]. Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/viyna-v-ukrajini-yak-v-okupaciji-otrimati-pensiji-novini-ukrajini-50263035.html>. [in Ukrainian]

15. Oksana Zholnovych predstavyla zakonoproekt, yakyy zminyuye systemu pratsevlashtuvannya osib z invalidnistyu (2022) [Oksana Zholnovich presented a draft law that changes the employment system for persons with disabilities]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/ok-sana-zholnovich-predstavila-zakonoproekt-yakij-zminyuye-sistemu-pracevlashtuvannya-osib-z-invalidnistyu>. [in Ukrainian]

16. Tkachenko, V. (2023). Prava ta obov'yazky mobilizovanykh: ekspert rozpoviv, shcho peredbacheno u 2023 rotsi. Fakty [Rights and obligations of the mobilized: the expert told what is foreseen in 2023]. Available at: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230203-prava-ta-obovyazky-mobilizovanykh-ekspert-rozpoviv-shho-peredbacheno-u-2023-rotsi>. [in Ukrainian]

17. Lomonosova, N. Sotsialnyy zakhyst u povoyenniy Ukraini. Ukraini: chas zminyuvaty pidkhody (2022) [Social protection in post-war Ukraine. Ukraine: time to change approaches]. Available at: <https://cedos.org.ua/soczialnyj-zahyst-u-povoyennij-ukraini-chas-zminyuvaty-pidhody>. [in Ukrainian]

18. Sambroska, O. Yu (2019). Lyuds'kyi kapital yak faktor ekonomichnoho zrostantia Ukrainy [Human capital as a factor of economic growth in Ukraine]. *Ekonomika APK*, (6), 64–72. [in Ukrainian]

19. Bortnik, S. M. (2012). Aktyvizatsiia lyuds'koho potentsialu v umovakh hlobalizatsii ekonomiky [Activation of human potential in the context of economic globalization]. *Ekonomichni forum*, 3, 453–458. [in Ukrainian]

20. Hrishnova, O. A. (2001). Lyuds'kyi kapital: formuvannya v systemi osvity i profesiinoi pidhotovky [Human capital: formation in the education and vocational training system]. Kyiv: T-vo "Znanie", KOO. [in Ukrainian]

21. Ryabchuk, O. G., & Gozhulovskiy, S. S. (2020). Osoblyvosti rozvytku lyuds'koho kapitalu yak osnovnoho faktora zrostantia ekonomiky Ukrainy [Features of human capital development as the main factor of economic growth in Ukraine]. *Ekonomichni visnyk. Seriya: finansy, oblik, opodatkovannya*, 4, 182–192. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.4.2020.182-192>. [in Ukrainian]

22. Fedyk, M. V. (2023). Pro osoblyvosti rynku pratsi Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [On the peculiarities of the labor market of Ukraine in the conditions of war]. *Visnyk of the Lviv University. Series Economics*. Issue 63. P. 243–255. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.63.0.6319>. [in Ukrainian]

23. Kudyn, S., Fedyk, M., & Furman, D. (2022). Upravlinnia liudskym kapitalom v umovakh pandemichnoi nestabilnosti [Human capital management in the conditions of pandemic instability]. *Naukovi perspektyvy*, 4(22), 194–207. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)-194-207](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)-194-207). [in Ukrainian]